

SUSANNA LEONARD

MADAME

CURIE

ÉS A TEREMTŐ ÁLMOK

SUSANNA LEONARD

MADAME
CURIE

ÉS A TEREMTŐ ÁLMOK

KOSSUTH KIADÓ

A fordítás alapja:
Susanna Leonard: *Madame Curie und die Kraft zu träumen*
First published in 2020 by Ullstein Taschenbuch Verlag, Berlin

Fordította
Hatvani Patricia

Szerkesztette
Beke Csilla

Borítóterv és grafika
www.buerosued.de

ISBN 978-963-544-661-2

Minden jog fenntartva

© Ullstein Buchverlage GmbH, Berlin 2020

© Kossuth Kiadó 2022

© Hungarian translation Hatvani Patricia 2022

*„Az álmokat az életből szőjük,
az életet pedig az álmokból.”*

MARIE CURIE

Szereplők

Maria „Mania” Skłodowska	Madame Marie Curie
Wladislaw Skłodowski	apja
Sofia	legidősebb nővére
Bronia	második legidősebb nővére
Josef	bátyja
Helena „Hela”	harmadik legidősebb nővére
József	unokatestvére
Pierre Curie	férje
Irène Curie	lánya
Frédéric Joliot	veje
Eve Curie	kisebbik lánya
Katharina Antonowa*	Eve barátnője
Kasimir Dluski	Marie Curie sógora
Monsieur Lamotte	Marie Curie hódolója
Kasimir Zorawski	Marie szerelme
Jeanne*	Marie egyetemi csoporttársa
Paul Langevin	Pierre Curie asszisztense
Tupcia	Marie tanára

Madame Sikorska	Marie iskolájának az igazgatója
Witold Romocki	Marie apjának az egyik tanítványa
Jean Perrin	a Curie házaspár barátja és szomszédja
Henri Becquerel	fizikus
Gabriel Lippmann	Marie egyetemi témavezető tanára
Jadwiga Szczawińska	tanítónő és feminista

A *-gal megjelölt személyek fiktív szereplők

I.

NEFELEJCS
A FEHÉR SELYMEN

Csecsemő

Sceaux, Párizs mellett, 1926. október 8.

A levegő kellemesen langyos, szellő sem rezdül. A temető kőkerítésén fekete rigó fütyüli esti dalát, nem messze gyereksírás hallatszik. A ciprusok árnyéka úgy megnyúlt, hogy már-már eléri a kőfalat, a rododendroné meg máris beborítja a sírt, amely előtt alacsony termetű, ősz hajú hölgy áll. Fekete ruháján sötét nyári kabát, fején taftkalap.

– Valóban szerencsések vagyunk, Pierre – suttogja a hölgy. – El sem hiszed, milyen jó hozzánk az idei ősz. Olyan jót tesz a léleknek az októberi nap. – Sápadt ajkát halvány mosolyra húzza. – Irène és Frédéric nem is találhatott volna alkalmasabb időpontot a nagy naphoz.

Itt, a rododendron mögött elrejtőzve a temetőlátogatók elől, itt beszélhet anélkül, hogy bárki is csodálkozva ráncolná a homlokát. A sírt borító fehér cikláment a rododendron árnyéka szürkére festi, cserébe viszont sárgán rikítanak a sír előtti rózsabokor magasan lévő virágai, mert egy napsugárnak sikerült utat törnie a bozótos-

ban. A gyerek még mindig nyöszörög. Micsoda vékonyka kis hang, gondolja az asszony, még egészen kicsi lehet.

Hirtelen zubogó hangot hall, mintha a bodzásban a sírok mögött valaki egy vödör vizet locsolna ki, majd egy verébraj trillázása rázza meg a bozótot. Úgy lepi el a raj az őszi bokrot, mint egy viharos széllökés, mindehűtt piros és sárga levelek szállingóznak a fűre. A nő a fejét félrehajtva egy ideig hallgatja a tollas csapat vad csivitelését.

Lepke repdes a sír felé, majd leszáll a sírkő előtti rózsára.

– Citromlepke! – kiált fel önkéntelenül. – Citromlepke októberben! Tetszene neked, Pierre.

A lepke virágról virágra száll, majd a sírkövön álló három név előtt köröz, végül a legelső név melletti halálózási év utolsó két számjegyén pihen meg. A hölgy figyel, elmereng a látható számjegyeken, arra a bizonyos évre gondol, arra a szörnyű napra, azokra a keserű órákra. Bánatában elszorul a torka.

De a következő pillanatban a kecses alakja összerándul, a teste megfeszül, és kétszer határozottan összecsapja a tenyerét. A madársereg elhallgat, majd suhogva, zizegve felrebben a bodzabokorról, és zúgva a kőfal felé száll. A citromlepke viszont sárga szárnyát billegetve ott marad az évszámon.

– Tehát holnap – mondja a fekete ruhás hölgy, és nagy levegőt vesz. – Holnap eljön a nap, Pierre, férjhez megy a mi nagylányunk. És te nem leszel ott. – A motyogás

elhal az ajkán, sóhajtás és suttogás váltja fel: – Ó, bárcsak máshogy lehetne!

Még egyszer felsóhajt, aztán belekezd: mesél a jegyespár nem túl alapos előkészületeiről; a ma estére tervezett kis ünnepegről; Irène-ről, akinek a „nagy nap” közel sem tűnik olyan fontosnak, mint neki, az édesanyjának. Először csak suttogva, aztán már motyogva a jövőbeli vőjét is megemlíti.

– Monsieur Frédéric Joliot – mondja, és úgy nyújtja meg a szótagokat, mintha egy olyan új kémiai elem idegen csengésű nevének a szótagjait ejtené ki, amiről egy vetélytárs azt állítja, hogy felfedezte, ő viszont még a létezését is kétségbe vonja. – *Frédéric*... képes leszek valaha monsieur Joliot-t a keresztnévén szólítani? Vagy akár tegezni?

Mintha valami távoli hangot hallana, oldalra dönti a fejét.

– Hallom, hogy nevensz, Pierre, de tényleg nem könnyű. Végül is a legjobb asszisztensem veszi el tőlem ez a fiú. – Bosszúsán legyint. – Irène legalább a laborban tudott helyettesíteni téged egy kicsit. Meg aztán Joliot olyan... – A vállát megvonva megakad, a megfelelő szót keresi. – Olyan komolytalan.

Bár azt hozzá kell tennie, hogy a munkában megfelelő komolyságot tanúsít.

– Abban nem marad el Irène-től, az igaz, ott aztán sziporkázik, ami a buzgóságot és a remek ötleteket illeti.

Megszólal egy templomharang, mire a hölgy felsóhajt.

– Már fél hét? Vajon ma képesek lesznek időben elindulni az intézetből, hogy odaérjenek az ünnepségre? Kétlem.

A citromlepké újra szabaddá teszi a dátum két utolsó számjegyét, és tovalibben az estébe. A rigó még mindig az esti dalát fütyüli a temető falán, a gyerek már nem sír. A fekete kalapot és fekete ruhát viselő apró hölgy elmormol egy gyengéd búcsút, megfordul, majd kilép a rododendron és az egyik ciprus közül az ösvényre, amely a temető főutcájára vezet.

Nyugodt tempóban megy a temető kapuja felé, ahova háromnegyed hétre a sofőrt rendelte. Ő hozta el a kocsi-jával Sceaux-ba, majd ide is. Már csak egy-két sírnál áll-dogálnak, fél óra múlva lebukik a nap.

Nincs semmi kedve a Quai de Béthune-ön lévő kis lakásába meghívott vendégsereghez, nem rajong a nagy összejövetelekért. Az első vendégeknek már rég meg kellett érkezniük. Eve mindenről gondoskodik, nyugtatja magát, és hálásan gondol a kisebbik lányára. Eve-re számíthat. Mindig.

Hirtelen valaki a nevén szólítja.

– Jó estét, madame Curie! – Sceaux nemrégiben elhunyt polgármesterének az özvegye integet felé, előtte pazar sírkő, égbe magasodó márványangyallal. – Hogy van, professzor asszony? Jól hallom, hogy Irène holnap férjhez megy? Marguerite épp az imént említette.

Marguerite az özvegy legkisebb lánya. Az apja sírjától három lépésre, egy síremlék takarásában ül egy padon, és újszülött kislányát szoptatja. A virágokkal díszített

síremléken Victor Hugo márvány mellszobra magasodik, a sírt kovácsoltvas kerítés veszi körül.

– Úgy van. – Madame Curie megáll a sírkő előtt. – Tízkor a negyedik kerületi városházán. De utána nem lesz nagy mulatság, túl sok a munka az intézetben. Helyette ma este ülünk össze ünnepelni. – Jöjjön, aminek jönnie kell, teszi hozzá gondolatban.

Marguerite odaint neki, és alig láthatóan jelzi, hogy menjen, nézze meg a gyermekét. Az író síremléke mellett elhaladva madame Curie odamegy a padhoz, és a szoptató nő fölé hajol, hogy megnézzze a csecsemőt. Marguerite óvatosan félretolja egy kicsit a gyapjúkabátját, amivel a mellét és a kisbabájának a fejét takarta el. A csecsemő rózsás arcáról sugárzik az elégedettség.

– Hát nem gyönyörű? – suttog Marguerite.

– De, tényleg az. – Madame Curie bólint, a mindig oly komor tekintetén mosoly suhan át.

A fiatal édesanya mellett a padon észrevesz egy kéziratot, egy tanulmányt Albert Einsteinnek a fényelektromos hatásról szóló elméletéről. Madame Curie ismeri a címet és a tartalmat is. Marguerite nála tanult a Sorbonne-on, az ígéretes fiatal nő az ő irányítása alatt végezte a kutatómunkát.

– November másodikán lesz a doktori disszertációm védeése – mondja a fiatal anyuka, amikor észreveszi madame Curie pillantását.

– Tudom. – Madame Curie felegyenesedik. – Menni fog, efelől nyugodt lehet.

Mialatt újra ránéz a disszertáció borítójára, Albert Einsteinre gondol, a rokon lélekre, a lelki társra. Milyen szeretettel vigyázott rá és a gyerekekre, amikor az egész világ elfordult tőle és elítélte őt.

– Kár, hogy a papa ezt már nem élheti meg. – Marguerite szomorúan néz az apja sírjára. – Először ellenezte, hogy továbbtanuljak, de később, amikor látta a jó eredményeimet, volt, hogy majd szétvetette a büszkeség.

Halkan felnevet, majd a szeme sarkából kitöröl egy könnycseppet.

– Azt, hogy az én Marguerite-em ilyen sokra vitte, önnek köszönheti, professzor asszony. – A polgármester özvegye madame Curie-hez lép, és hálás meghatottsággal néz a komor, sápadt arcára. – Ha ön nem jár elől jó példával, még a továbbtanuláshoz sem lett volna bátorsága. – Megérinti az idős hölgy karját. – Van fogalma arról, micsoda áldást jelent ön Franciaország lányainak?

Madame Curie nem tudja, mit válaszoljon, csak bátoratlanul elmosolyodik, és száját búcsúra nyitja.

– Mamának igaza van, professzor asszony – veszi át újra a szót a fiatal édesanya. – A generációmból sokan csak azért mertek a tudomány felé fordulni, mert ön már utat tört. Minden kolléganő, akit csak ismerek, csodálja önt. Biztos nem volt egyszerű a teremtés koronájával szemben érvényesülni, ugye?

– A teremtés koronája – mormogja madame Curie, és az arcán átvonuló röpke mosolyban jele sincs vidámságnak.

– Olvastam, hogy fiatalkorában azért jött Lengyelországból Párizsba, hogy a Sorbonne-on tanulhasson – folytatja Marguerite anyja. – Egyedül, család nélkül biztosan nem volt könnyű.

Madame Curie érzi, hogy a hölgyek komolyan érdeklődnek, és megkísérli elmesélni, milyen is volt.

– Nem – feleli halkán –, tényleg nem volt az.

Miközben a tekintete az elszunnyadó kisbabán megreng, az elhunyt férje jelenik meg a szeme előtt. Hol lenne most ő Pierre nélkül? Ha azokban a döntő években nem állt volna mellette?

– Őszintén szólva, néha, amikor visszatekintek, csoda, hogy sikerült. Ugyanakkor... – fordul Marguerite anyjához –, ugyanakkor azért nem teljesen család nélkül kellett boldogulnom Párizsban. A nővérem, Bronia itt élt a férjével, és az első hónapokban náluk lakhattam.

– Sokszor elgondolkoztam azon, vajon miből meríthetett erőt ehhez a szokatlan és nehéz úthoz. – Marguerite kihúz egy fehér, kék hímzéses selyemkendőt a ruhája feltűrt ujjából, a mellbimbóját kiveszi a kislánya szájából, óvatosan letörli a tejet a baba ajkáról, majd a saját melléről is. – Biztosan volt példaképe, ugye, professzor asszony?

– Lett volna? – Madame Curie sóhajtva megvonja a vállát, és kissé elbizonytalanodik, mert nincs felkészülve efféle kérdésekre. – Talán az első igazgatónőm, madame Sikorska. És igen, a barátnőm is, Jadwiga, alig múlt tizennyolc éves, amikor értünk, a nők jogaiért kezdett harcolni. És természetesen a nagynéném, Maria

Rogowska. Ő másmilyen volt, mint akikkel fiatalkoromban találkoztam. Nadrágot hordott, cigarettázott, és inkább alapított egy bútorgyárat, mint hogy főzzön és gyereket neveljen. Igen, talán ő hatott rám a legbátorítóbban, hogy természettudományos karrierről álmodozzak.

– Álmodozni valamiről, és megvalósítani egy álmot, az ég és föld – magyarázza Marguerite anyja.

A lányától átveszi az alvó csecsemőt, hogy az be tudja gombolni a ruháját és a kabátját.

– Igaza van, asszonyom. Az álmodozáshoz inspiráció és képzelet kell, de ahhoz, hogy elérjük a megálmodott célt, rendkívüli kitartásra és sok erőre van szükség. Mint mondtam, ha visszatekintek, néha magam sem értem...

Hirtelen félbeszakítja a mondatot. Tekintete a selyemkendőre esik, amit Marguerite az ölébe terített, hogy összehajtogassa – rajta hímzés, egy mandala, csupa egymásba fonódó nefelejcsből. Madame Curie-t mélyen megérintik a váratlanul ráköszönő kék virágok, és olyan, mintha egyszeriben kinyílna a szívében egy ablak, ami egy másik életbe, egy másik időbe enged betekinteni.

– Megnézhetem? – A kendőért nyúl, a fiatal nő a kezébe adja. Madame Curie megtapintja a selymet, és megszemléli a művészi hímzett kék virágokat. – Nefelejcs a fehér selymen – suttogja, és megcsóválja a fejét, mintha nem hinne a szemének.

Jóval többet lát, mint pusztán a fiatal anya selyemkendőjét. Egy kép tör fel az emlékei mélyéről: egy osztályterem, a testvére, Helena, a barátnője, Kazia, egy egyenruhás férfi, a tanárnője, Tupalska kisasszony.

– A kendőt a legkisebb nővérem hímezte a lányom születésére. – A fiatal édesanya felemeli a padról a doktori disszertációt. – Üljön le egy kicsit hozzánk, professzor asszony, jöjjön! Úgy örülök, hogy látom!

A kendővel a kezében, a feltörő emlékeibe merülve madame Curie helyet foglal az egykori tanítványa mellett. Az anyja, karjában az alvó csecsemővel, leül mellé.

– Bocsásson meg – sóhajt madame Curie –, de ez a kendő a varsói gyerekkorom emlékét idézi, pontosabban az iskolás éveimet.

– Meséljen nekünk, madame! – kérleli Marguerite. – Meséljen nekünk az iskolás éveiről, az iskola vezetőnőről, a bátor Maria nénikéjéről, hogyan sikerült neki megvalósítania az álmait. Kérem!

Madame Curie ránéz a mellette ülő nőkre, a csodálat és a részvét, amit az arcukról leolvass, zavarba hozza, elbizonytalanodik. Megtanulta, hogy ne foglalkozzon a csodálattal, és ne bízson az emberi részvétben. Meg aztán a személyes dolgokról is nehezebbre esik beszélni.

– Mindannyiunknak megvan a múltja – mondja végül, miközben a hímzést nézegeti. – És nem is vagyok benne biztos, valóban fontos-e annyira, mint ahogy azt hinni szeretnénk.

– Persze hogy fontos, professzor asszony. – Marguerite tekintete határozottá, már-már könyörgővé válik, és az anyja karjában nyugvó kisbabára mutat. – Már csak a kislányom számára is fontos a történetem. Maga nélkül, professzor asszony, egész másmilyen története lenne az ő anyukájának. Azt hiszi, továbbtanultam volna? –

Felemeli a kéziratot. – Megírtam volna valaha is ezt a doktori disszertációt ön nélkül?

Madame Curie hirtelen nem tudja, hogy mit is válasszon. Az ő rendíthetetlen és kötöttségeket nem tűrő Maria nénikéjét látja maga előtt, egy pillanatra még a cigarettája füstjét is érzi. Akárcsak egy törékeny, drága ékszer, két kezével magasba emeli a hímzett kendőt, és annyira életszerűen, mintha tegnap látta volna őket utoljára, megjelenik előtte az anyja és a legidősebb testvére, Sofia.

– Igaza van, Marguerite. Az ember története pont úgy működik, mint a molekulák, ha felmelegítjük őket, mozgásba jönnek, és a velük szomszédos molekulák is mozogni kezdenek. Ha megérint minket valaki másnak az élet-története, lehetséges, hogy a sajátunk is új irányt vesz.

Visszaadja a kendőt a fiatal édesanyjának.

– Ez a szép kendő hirtelen teljesen megbabonázott, Marguerite. Anyám egyszer egy majdnem ugyanilyet kapott a testvéremtől, Helenától. – Madame Curie szeme könnybe lábad, sápadt arcvonásait álmodozó tekintet váltja fel. – Maniának hívott – folytatja majdhogynem gyöngéd hangon. – A családban mindenki Maniának hívott. – Lehajtja a fejét. – De ez a fehér kendő nem csak az anyámra emlékeztet, tudják? Teljesen váratlanul az iskolás éveim egyik osztálytermébe vezetett vissza.

– Úgy hangzik, mintha egy konkrét időszak jutott volna eszébe – szólal meg a polgármester özvegye.

– Ráadásul egészen pontosan egy tanóra. – Madame Curie hátradől, kezét összekulcsolja az ölében, és a vi-

rágcsokrot nézi, amit Marguerite anyja egy réz virág-vázába rendezett a férje sírján. Madárberkenye és fehér krizantém. – Harmadikos vagy negyedikes lehettem.

Az egyik nagy fejű virág olyan, mintha a saját sápadt anyja mosolyogna rá. Sóhajt egyet, hogy leküzdje a fájdalmat, amely oly sokszor uralkodik el rajta, ha az anyjára gondol, aztán vesz még egy nagy levegőt, és mesélni kezd.

– Tudják, hölgyeim, a szüleim tanítók voltak, és sokáig én sem gondoltam semmi másra, mint hogy én is az leszek. Azt hiszem, már akkor tanítónő akartam lenni, amikor abban a bizonyos osztályteremben ültünk, és a testvérem, Helena egy fehér selymet hímzett. Az a Helena, akit még ma is Helának hívok.

– És tanító is lett, professzor asszony. – Marguerite odahajol hozzá, és megérinti a vállát. – Az én tanárom.

– Igen, ez igaz. – Madame Curie elmosolyodik, mint ha ez eddig eszébe sem jutott volna, és most örül neki.

– Egyvalamit tudniuk kell, hölgyeim – folytatja. – Lengyelországnak abban a részében nőttek fel, amelyik orosz kormányzás alatt állt. Ott aztán a nőknek esélyük sem volt arra, hogy magasabb végzettséget szerezzenek. Mi, lengyelek, az iskolában még az anyanyelvünkön sem szólalhattunk meg. Jaj volt annak a tanárnak, aki lengyelül tanított minket. Akik a szigorú tiltások ellenére mégis megtették, nem kevesebbel fizettek, mint hogy a legszebb éveiket egy szibériai munkatáborban kellett tölteniük...

Ivanov

Varsó, 1875 tele

Ha Tupcia mesélt, ajkán húsz kislány csüngött. Tupciát tulajdonképpen Tupalska kisasszonynak hívták, de a lányok a becenevén emlegették. Tupcia lengyelül mesélt. Lengyel királyokról, hadvezérekről, lengyel diadalokról és lengyel felkelőkről.

A széles arcú, nem éppen finom vonású, alacsony, kövérkés asszony az osztály előtti katedrán ült, Mania felnézett rá. Minden egyes szavát magába szívtá, Tupcia történelemóráit szinte izgalmasabbnak találta, mint a matematikaóráit. Volt, hogy a tanárnő kérdést szegezett egy lányhoz. Lengyelül. Olyankor a felszólított lány felállt, és lengyelül válaszolt.

A magas ablakok előtti fák havasak voltak, csakúgy, mint az út és a Szász kert mezői, amelynek határán ez a kis varsói magániskola állt; odabent nagyjából húsz kislány hallgatta a lengyel történelmet. Néma csöndben figyeltek. A tény, hogy valami tiltott dolgot tesznek, neve-

zetesen lengyelül beszélnek, ráadásul a lengyel történelemről, összekovácsolta a lányokat és a tanárnőt.

Tupcia leszállt a katedráról, hogy felírjon a táblára egy nevet, egy lengyel király nevét. Mania az ablak előtti hófúvást bámulta, és máris újra kirajzolódott előtte édesanyja kedves arca. *Mama* – ő volt az első gondolata ébredés után, és az utolsó elalvás előtt.

Az édesanyja már hónapok óta távol volt. Egy Nizza nevű városban gyógyult, de betegsége nevét Mania előtt még soha senki sem ejtette ki. Akármennyire is kutakodott, az anyja betegsége rejtély maradt számára. Hogy az anya ne szenvedjen annyira a magánytól, az apjuk döntésére Mania nővére, Sofia is vele ment Franciaországba.

Maniának mindketten hiányoztak. Néha olyannyira, hogy majd belehalt, és csak zokogott.

A gondolatai a titokzatos betegségben szenvedő távoli anyjáról barátnőjének, Kaziának az anyjára szálltak, akit ma reggel az iskolakapuhoz vezető lépcsőn látott. Nézte, ahogy felkísérte a lányát az iskolához, majd búcsúzóul megölelte és megcsókolta.

Ezt látván Mania elszomorodott. Talán, mert őt nem kísérhette el az édesanyja? Valószínűleg azért is. De inkább azért, mert őt még soha nem ölelte meg az anyja, és meg sem csókolta. Legalábbis egyetlen anyai ölelésre és egyetlen anyai csókra sem emlékszik. Viszont Lucia néni, az apja nővére, aki gyakran segített be a háztartásba, ő igen, ő megcsókolta és meg is ölelte Maniát és a testvéreit.

A középső oszlop második sorában ült a nővére, Helena, mellette pedig Kazia. Mania az ablak melletti harmadik sorból figyelte őket. Biztos volt benne, hogy Hela is látta a gyengéd ölelkezést anya és lánya között; elvégre együtt jöttek iskolába. Vajon őt is ennyire elszomorították a látottak?

A többi lányhoz hasonlóan Hela és Kazia haja is szoros copfba volt fonva, rajtuk az előírásnak megfelelő sötétkék egyenruha, fényes acélgombokkal. Kazia és Hela egy évvel volt idősebb Maniánál, de az osztályba jártak nála két évvel is idősebbek. Mania még a nyolcat sem töltötte be, mégis ő volt az osztályelső. Matematikából, történelemből meg mindenből. Volt, hogy örült neki, de legtöbbször kínos volt számára, igen, sőt kifejezetten kellemetlen, mert egyeseket bosszantott.

– Persze hogy minket is megcsókol a mama – állította Hela, amikor Mania erről kérdezte. – Mi a csudát gondolsz?! Mama csak egy kicsit beteg.

Egyik sem volt igaz. Őt, Maniát soha nem csókolta még meg az édesanyja. És az anya nemcsak egy kicsit volt beteg, hanem nagyon. Különben nem élt volna már lassan egy éve Franciaországban a tengernél. Kúrán van ott, ahogy az apja mondta. Az anyjának ez már a második kúrája volt. És az apja mindkettőért sok pénzt fizetett. Mania meg sokat sírt.

Remélte, hogy az anyjának segít a távoli Nizzában Sofia állandó jelenléte: enyhíti a magányát és a szomorúságát. Maniának nem segített. Úgy tisztelte és szeretete a nővérét, ahogy mások egy szentet szeretnek és tisz-

telnek. Sofia legalább néha megölelte, megcsókolta és megszeretgette.

– Mit tudsz nekünk erről a lengyel úrról mondani, Maria Skłodowska? – Tupcia rámutatott a névre a táblán.

Lehet, hogy észrevette, ahogy Mania gondolatai elkalandoztak?

Mania, akit a családján kívül mindenki Mariának szólított, a valódi keresztnévén, felállt, és mondta, ami eszébe jutott: hogy II. Poniatowski Szaniszló Ágostot 1764-ben a lengyel grófok és lovagok lengyel királlyá választották, hogy tanult ember volt, hogy imádta az irodalmat és a zenét, hogy a lengyel államban újra rendet akart teremteni, és hogy ez nem sikerült neki. Mindezt természetesen lengyelül sorolta.

Tupcia elégedetten bólintott, visszaült a katedrára, kezébe vette a lengyel történelemlétkönyvet, amiből előtte idézett. Mania leült, a tanárnő pedig elmagyarázta, hogy Szaniszló Ágost sajnos nem volt túl bátor király.

Ebben a pillanatban megszólalt a csengő.

A teremben azonnal néma csend lett. A lányok úgy ültek ott, mintha jéggé dermedtek volna. Tupcia letette a könyvet, és felkapta a fejét. Amikor Mania észrevette, hogy az amúgy mindig piros pozsgás arcú tanítója egyszerre elsápadt, még a lélegzetét is visszatartotta.

A tanórának a fele sem telt el, és máris csengetnek?

A lányok tisztában voltak vele, hogy mit jelent ez, és Tupcia is pontosan tudta, hogy a házmester adott le figyelmeztető jelzést. Bármelyik pillanatban betoppantott valaki az orosz tanfelügyelőségtől.

Onnantól aztán felpörögtek az események: Tupcia elsuttogott néhány parancsot, becsukta a lengyel történelemkönyvét, gyorsan összeszedte a többi lengyel könyvet is, és leugrott a katedráról. Két lány az első sorból letörölte a tábláról a lengyel király nevét, míg mások begyűjtötték a füzeteket és a könyveket az iskolapadokról, és átadták azoknak a lányoknak, akik az első sorban, közvetlenül a hálótermekre nyíló ajtó mellett ültek. Ők aztán az egyenruhájuk kötényébe fogva minden árulkodó jelet átvittek az osztályteremből a hálótermekbe.

A termet kapkodó nyüzsgés zaja töltötte be. Ajtózanérok nyikorogtak, széklábak csikorogtak, ruhák susogtak, cipőtalpok koppantak a földhöz, halk utasítások szálltak a levegőben, a padok teteje recsegve nyílt fel, majd csapódott vissza.

Mania kidobta maga elé a padra a kézimunkáját, az ablakhoz ugrott, és kinézett a hófúvásra: a Szász kert kapuja előtt előkelő, négylovas hintó állt. A hintó tetejét és a lovak takaróját is hó borította. A kaputól a bejárathoz vezető lépcsőig Mania a hóban már csak a lábnyomát látta annak, akit Varsón át idáig húztak el a lovak. Az orosz tanfelügyelő már rég bent volt az épületben.

Kis idő múlva újra mindenki a helyén ült. A katedrán Tupcia egy orosz elbeszélőkötetből olvasott fel, míg a lányok buzgón hajoltak hímzőkeretük, varrásuk és horgolásuk fölé, és szorgalmasan dolgoztak a tűkkel és a színes fonalakkal.

Mania piros és sárga virágokat hímzett egy sötétszürke kötényre, amely Sofiának készült, mire visszajön. Rettegve hallgatta a lépcsőházból egyre hangosabbá váló lépteket. Aztán már hangokat is hallott, majd kopogás nélkül feltépték az ajtót.

Magas, nagydarab férfi lépett be az osztályterembe. Szőrmesapkája és prémkabátjának válla még havas volt. A bunda alatt sárga nadrágot és aranyszínű gombokkal díszített kék zakót viselt. Arany keretes szemüvege mögül idegesen fürkészte a termet.

Az igazgatónő, madame Sikorska jött mögötte, becsukta az ajtót.

– A felügyelő urat már ismeritek. – Az igazgatónő természetesen tudott mindenről, amikor csak lehetett, maga is lengyelül tanított. – Legyetek szívesek köszöneti!

Mania és a lányok felálltak, és kórusban kiáltották:

– Jó reggelt, felügyelő úr!

Ivanov, kezét a háta mögött összefogva, komótos léptekkel haladt el az első padsor előtt, majd odalépett Tupcia katedrájához, miközben éber tekintetével a lányok arcát pásztázta. Szőrmesapkájáról csöpögött az olvadt hó, csizmájának sarka apró pocsolyákat hagyott a deszkapadlón.

A felügyelőt valójában Hornbergnek hívták, csak Mania keresztelte Ivanovnak az orosz iskolaigazgató után, aki tetten érte az apját, amint a diákjainak lengyel költők hazafias verseit olvasta fel. Természetesen lengyelül. A szegény apát ezután Ivanov igazgató elbocsátotta.

Azóta Mania minden oroszot, akit utált, Ivanovnak hívott.

A felügyelő fürkésző tekintetét látva Mania még a lélegzetét is visszatartotta. Az igazgatónő bólintással jelezte a lányoknak, hogy leülhetnek. Mania csodálta a fehér hajú, filigrán asszonyt, akit mindenki madame Sikorskának szólított. Mania az apjától hallotta, hogy az igazgatónő Párizsban járt egyetemre; az apja szerint ezért ragaszkodott ehhez a névhez.

Micsoda bátorságra vallott, ahogy madame Sikorska ezt a magániskolát vezette! Mennyi ravaszság kellett ahhoz, hogy egyre aprólékosabban kidolgozzon egy rendszert, amivel az iskolája már évek óta az orránál fogva vezette az orosz tanfelügyelőt! Például a hivatalos órarendben a lengyel történelemóra helyett *növénytan* állt, a lengyel irodalom helyett pedig *német*. Mania és az osztálytársai régóta ismerték már ezeket a titkos kódokat.

Amikor Ivanov megállt Tupcia katedrája előtt, és kivette a kezéből a könyvet, Mania lehajtotta a fejét, és próbált észrevétlen maradni, és csak a hímzésére koncentrálni, amennyire csak tudott. Nemsokára hazajön az anyja és Sofia Nizzából, úgy két hónap múlva, addigra a nővérenek az utolsó színes virágot is rá akarta hímezni a kötényre.

– Mi szépet olvasunk itt fel, kisasszony? – Ivanov becsukta a könyvet, és megnézte a borítót. – Krilov elbeszélései, úgy-úgy.

– Még csak ma kezdtük, Hornberg felügyelő úr. – Tupcia úgy hazudott, hogy közben el sem vörösödött, és még a hangja sem remegett meg.

– Dicséretes olvasmány, igen, igen. – Visszaadta a könyvet, majd szép lassan elsétált az első padok előtt, egészen közel hozzájuk, közben elégedetten mustrálta a kézimunkákat. – Nagyon ügyes – mondta –, szép munkák, istenemre.

– Nevelőintézetünkben heti kétszer van kézimunkaóra, felügyelő úr. – Madame Sikorska is olyan ártatlanul nézett, mint a ma született bárány. – Kiváló lehetőség arra, hogy lányainkat megismertessük az orosz irodalommal.

– Osztom a véleményét. – Ivanov megállt Hela és Kazia előtt, lehajolt Helához, kivette a kezéből a keretet, rajta a zsebkendővel, amelyet az anyjának készített, mire hazajön Nizzából. – Ó, nefelejcs a fehér selymen! Szép, nagyon szép.

A rémült Helának visszaadta a kézimunkát, átható, szúró pillantása egyik lányról a másikra vándorolt.

– Biztosra veszem, hogy sokkal többet is tanultok ebben az iskolában annál, hogy fegyelmezetten hímeztek meg horgoltok, nemde? – Néhányan bólogattak. – Na, és ki győz meg engem erről? – Ivanov, szemöldökét kérdőn felvonva, Tupciához fordult.

Most Tupcia volt az, akinek a tekintete egyik lányról a másikra vándorolt. Mania egész kicsire húzta össze magát. Kérlek, Uram, Jézus Krisztusom add, hogy ne en-

gem szólítson fel, imádkozott magában, kérlek, ne megint engem.

– Maria Skłodowska!

Ahogy Tupcia kiejtette a nevét, a lány úgy érezte magát, mint akit felpofoztak. Sejtette, mert valahányszor orosz ellenőrzés volt az iskolában, mindig neki kellett helytállnia, neki kellett színt vallania az orosz-hű oktatásról. Ez a jutalom, ha valaki mindenből osztályelső.

Mania lerakta a hímzőkeretet a kötényel, és felállt. Hogy utálta, amikor minden tekintet rászegeződött! A torkában gombócot érzett, levegőt is alig kapott.

Ivanov tetőtől talpig végigmérte.

– Mondd el az imát! – parancsolta.

Mania kitért a pillantása elől, ajkát összeszorította, és csak nyelte a könnyeit.

Az *ima* alatt a felügyelő természetesen a Miatyánkot értette. És ez a gazember oroszul akarta hallani a Miatyánkot. A lengyel gyerekek kiskoruktól kezdve lengyelül tanultak imádkozni. A nővére, Sofia úgy magyarázta neki, hogy ha valaki megtanul lengyelül imádkozni, az megtanul lengyelül hinni, remélni és érezni is. Az anyja szerint a lengyel gyerekeket azért kényszerítik az orosz nyelvű imádkozásra, hogy kiöljék belőlük a lengyel lelket.

Mania keresztet vetett, becsukta a szemét és összekulcsolta a kezét. Minden porcikája ellenezte, mégis belekezdett.

– Hangosabban! – utasította Ivanov.

Mania hangosabban imádkozott, és miközben elnyomójuk nyelvén mondta a Miatyánkot, egyszerre érzett szégyent az árulásért és égető gyűlöletet Ivanov iránt. Ez a gyűlölet megkeményítette a hangját, éppúgy, mint ahogy az akaratát is, hogy mindaddig ellenálljon a megszegyenítő cári hatalomnak, amíg egy nap a hazája meg nem szabadul tőle. A Miatyánknak minden egyes oroszul elimádkozott mondata ezt az akaratot erősítette benne.

– Na, megy ez. – Ivanov Helától a katedra felé lépett, így kicsit közelebb került Maniához. – És hogy hívják a híres-neves cárokat, akik első Nagy Péter után a szent orosz birodalmat kormányozták?

– Első Katalin, második Péter, Anna, hatodik Iván és Erzsébet. – Mania gyorsan ledarálta az orosz császárokat és császárnőket. Szinte kiköpte a nevüket, mintha valami undorító dolog lenne, amit túl sokáig tartogatott a szájában. – Harmadik Péter, második Katalin, azaz Nagy Katalin, első Pál, első Sándor, első Miklós, második Sándor, a Szabadító, harmadik Sándor, a Békehozó, 1868 óta pedig második Miklós. – Alig kapott levegőt, úgy érezte, remegnek a térdei.

Ivanov ámulatában szóhoz sem jutott.

– Hát ez... – Mintha kapaszkodót keresne, kitapogatta a katedrát, és nekidőlt. – Hibátlan! – Majd az igazgatónőhöz fordult: – Éles eszű gyerek. És ez a kiejtés! Az ember azt hihetné, hogy orosz családban nőtt fel valahol Szentpétervár közelében.

Még egyszer elismerően bólintott Mania felé, aki úgy érezte magát, mintha egy vitorlášhajó fedélzetén állna a vihar korbácsolta Balti-tengeren. Pont olyan rosszul volt, és a talaj is éppúgy ingott a talpa alatt.

– Hogy is hívnak?

– Maria Salomea Skłodowska, felügyelő úr. – Izgatottságában véletlenül a második nevét is kimondta.

Ivanov lassan bólintott, anélkül, hogy tekintetét levette volna Maniáról, akit kivert a víz.

– Soroljon fel nekem még néhány nevet és rangot a császári családból, Maria Salomea Skłodowska!

– Őfelsége, a császárnő, a császári felség, Sándor cárevis... – Nem is nagyon fogta fel, mit mond, egyszerűen ledarálta a neveket és a rangokat, amelyeket Helával és Sofiával magolt be a nyomasztó esti órákban, és közben attól félt, elájul. De derekasan végigmondta.

Ráadásul hibátlanul, amint azt a bajszos Ivanov széles vigyorából leolvashatta: a felügyelő elégedetten mosolygott. De még mindig nem volt neki elég, hallani akarta tőle a varsói orosz közigazgatás rendfokozatait is, valamint a legmagasabb beosztásban lévő hivatalnokok rangját és nevét. Sőt, még a saját rangja és beosztása felől is érdeklődött, ráadásul olyan hangnemben és arckifejezéssel, amivel elárulta, milyen jó szórakozást nyújt neki a vizsgáztatás.

Maniát mindeközben fojtogatta a gyűlölet, és nagyon meg kellett magát erőltetnie, hogy ne uralkodjon el rajta a dac és az ellenszenv.

– Kiváló! – dicsérte meg végül a felügyelő. – Semmi kifogásolnivalót nem találok, igazgatónő. – Madame Sikorska elmosolyodott, és alázatosan bólintott. – Na, utoljára, hadd halljam, ki a mi legfőbb urunk?

Mania levegőt vett, hogy leküzdje a mellkasában érzett szorítást, valamint a dac, az undor és a gyűlölet szíttotta érzéseket.

– Miért nem válaszol? – kiáltotta Ivanov, és szemöldöke között mély barázdák jelentek meg.

– Őfelsége második Sándor – mondta Mania rekedtes hangon –, minden oroszok cárja.

– Felállni! – adta ki a parancsot a felügyelő, és határozott kézmozdulattal intett a tanulóknak, akik sorban egymás után felemelkedtek. – Még egyszer, mindenkítől: ki a mi legfőbb urunk?

– Őfelsége, második Sándor, minden oroszok cárja – hangzott kórusban.

– Isten áldja őt! – mondta Ivanov, aztán búcsúzóul Tupcia felé biccentett, és hangos léptekkel elhagyta az osztályteremet.

Madame Sikorska hálásan nézett Maniára, majd követte a felügyelőt. Kattant a zár, a lányok egymás után visszaültek a helyükre.

Mania észrevette testvére, Hela és barátnője, Kazia együttérző tekintetét. Még mindig ott állt, szája kiszáradt, mellkasát mintha vastag kötelek szorították volna, és egész testében remegett.

Tupcia lelépett a katedráról, elballagott az első két pad mellett, és odament hozzá.

– Gyere, te bátor szívecském, te!

Mania kikászálódott a padjából, és odafutott, bele a tanárnő kitárt karjába. Az homlokon csókolta, Mania azonban a nyakába csimpaszkodva a hatalmas keblére borult, és hangos zokogásban tört ki.